

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядаються жанрово-стилістичні особливості дитячої літератури та досліджуються деякі проблеми перекладу цього різновиду літератури.

Ключові слова: дитяча література, переклад, власні назви, доместикація, асиметрія, адаптація, акомодация.

Шапошник О.Н. К проблеме перевода детской литературы. В статье рассматриваются жанрово-стилистические особенности детской литературы и исследуются некоторые проблемы перевода этого вида литературы.

Ключевые слова: детская литература, перевод, имена собственные, доместикация, асимметрия, адаптация, аккомодация.

Shaposhnyk O.M. To the Problem of Children's Literature Translation. The article deals with the stylistic peculiarities of children's literature and some problems of translation of this type of literature are investigated.

Key words: children's literature, translation, proper names, domestication, asymmetry, adaptation, accommodation.

Багато дослідників у галузі сучасного перекладознавства торкалися проблем перекладу художніх типів текстів у своїх наукових розвідках, але питання перекладу дитячої літератури, на жаль, дотепер залишалося поза увагою вчених в українській науковій площині. Писати твори для дітей, а тим більш їх перекладати – складний творчий процес, який потребує окрім знання двох мов, двох культур та текст-типологічних особливостей цих творів також розуміння внутрішнього світу дитини, сприйняття нею навколишньої дійсності. Нагальна потреба у вивченні цього різновиду літератури та брак досліджень з даної проблематики обумовили **актуальність** даної статті.

Метою статті є надання визначення поняттю «дитяча література», виокремлення жанрово-стилістичних особливостей цього різновиду літератури, опис наявних труднощів її перекладу та окреслення кола досі ще невивчених питань, пов'язаних з відтворенням творів для дітей засобами іншої мови.

Розмаїття теоретичних тлумачень дитячої літератури потребує систематизації поглядів і розробки цілісної теорії цього типу літератури на основі комплексного аналізу її лінгвокогнітивних, лінгвостилістичних і текст-типологічних особливостей у світлі сучасної наукової парадигми. Дослідженням творів для дітей у різні часи займалися О.Белоглазова [Белоглазова 2001; Белоглазова], Л.Кіліченко [Кіліченко 1988], О.Папуша [Папуша], В.Пропп [Пропп], М.Славова [Славова 2002; Славова 2002], Р.Стаднійчук [Стаднійчук 1994].

У лінгвістичних джерелах почасти зустрічаються різні уявлення про дитячу літературу. Поряд з поняттям власне «дитяча література» функціонують поняття «література для дітей», «література для дітей та юнацтва», «література дитячого кола читання», «дитяча літературна творчість». У нашому ж дослідженні ми розглядаємо поняття «дитяча література» синонімічним поняттю «література для дітей» та визначаємо її як «художні, науково-популярні та публіцистичні твори, написані письменниками безпосередньо для молодшого читача різних вікових категорій, починаючи з дошкільнят» [Літературознавчий словник-довідник 2006, с. 409]. Деякими дослідниками «дитяча література» ще розуміється як така, що створена дітьми. [Кизилова 2009]. «Літературою дитячого кола читання» називають також твори чи фрагменти творів художньої літератури, які є цікавими, зрозумілими для дітей, мають виховний зміст, тому й рекомендовані для дитячого читання [Гриценко 2007].

До жанрів дитячої літератури відносять вірші, казки, байки, розповіді, повісті тощо, головним критерієм відбору залишається яскраво виражений повчальний зміст цих творів, здатність виховувати в дітях почуття добра, справедливості, любові до людей, до світу та інші чесноти. Крім того, твори дитячої літератури виконують дидактичну функцію – надають знання про культуру, навколишній світ та людину у ньому у простій зрозумілій формі, розвивають мислення, творчу уяву та інші розумові здібності юного читача.

У своїх працях, присвячених дослідженню специфіки літератури для дітей, М.Славова дійшла висновку, що найважливішими елементами цих творів є гра та фантастика. Також дослідниця торкається проблеми співвідношення тексту і паратексту у дитячій літературі [Славова 2002].

У рамках зазначеної теми наукового пошуку важливим постає питання категорії адресованості дитячої художньої літератури як такої, та у її взаємозв'язку з іншими текстовими категоріями. Через те, що саме адресат є кінцевою ланкою комунікативного ланцюга, спрямованість на нього має найважливіше значення в організації тексту. Це пояснює підвищену експресивність текстів дитячої літератури [Белоглазова 2001] Разом з тим, художньою своєрідністю дитячих творів вважається повсякчасне вживання різноманітних стилістичних прийомів і виразних засобів.

О.Белоглазова вбачає «дискурсну гетерогенність» невід'ємною рисою дитячої літератури та визначає її як «уведення в текст, який належить до певного дискурсу, елементів інших дискурсів» [Белоглазова, с. 1]. Так, поряд з побутовим до суперструктури дитячого дискурсу належать концепти медичного дискурсу, елементи акустичного, економічного, навчального, спортивного та інших дискурсів [Белоглазова].

Окрему сферу зацікавленості науковців складають питання перекладу дитячої літератури. У деякого може створитися хибне враження, що перекладати книжки для дітей легше, ніж інші літературні твори. Художні твори для дітей рясніють онімами, фразеологізмами, каламбурами, оказіоналізмами, пестливими формами слів, що безперечно створює певні труднощі при

відтворенні їх засобами іншої мови. Окрім цього, переклад таких творів, як і будь-яких інших художніх типів текстів, повинен бути максимально адекватним оригіналу, не викривляти дійсність, зберігати художню своєрідність. Особливою умовою роботи перекладача з дитячою літературою є врахування вікових особливостей читачів. Важливим також убачається відчуття тонкої межі між певним одомашненням твору задля легшого розуміння його дитиною та збереженням національної специфіки оригіналу, яка збагачує кругозір юних читачів.

Проблемою перекладу творів для дітей у різний час займалися Н.Демурова [Демурова 1979], К.Доллерап [Fornalszyk], Р. Зорівчак [Зорівчак 2007], Е.Камара Агілера [Camara Aguilera], Г.Клінгберг, Е.О'Салліван, К.Райс, Т.Пууртінен [Fornalszyk], Р.Табберт [Tabbert], Г.Турі [Fornalszyk], З.Шавіт [Shavit].

Одним із суттєвих питань у контексті дослідження перекладу дитячої літератури постає процес відтворення у тексті перекладу (далі – ПТ) власних назв. Антропоніми, топоніми, зооніми займають чільне місце у системі засобів художньої виразності творів для дітей. Відомо, що у художніх творах певні власні назви вживаються не тільки з метою ідентифікації персонажу чи місця дії, почасти у наміри автора входить і підкреслення важливих рис характеру цієї дійової особи чи вкладання у назву прихованого змісту. Тому надзвичайної важливості набуває передперекладацький аналіз, який передбачає проникнення у художній світ твору для пізнання таємних смислів і натяків автора.

При перекладі дійсно існуючих назв та імен вживається загальноновизнаний перекладацький прийом транскрипції чи транслітерації. Але як же бути з промовистими іменами, у форму яких автор твору вклав прихований зміст? Якщо у ПТ ми просто перенесемо графічну чи фонетичну форму промовистої власної назви, вона так і залишиться незрозумілою для дитини, і одночасно збіднює цей художній твір. У цьому випадку застосовують покомпонентний переклад власної назви, який здатен не тільки ідентифікувати персонажі, але й підкреслити їх особливі риси, наприклад *Попелюшка* – *Cinderella* – *Aschenputtel*, яка була змушена спати на попелі; *Білосніжка* – *Snow White* – *Sneewittchen* асоціюється з білим снігом; *Одноочка*, *Двоочка* та *Триочка* транскодовано як *Einäuglein*, *Zweiäuglein*, *Dreiäuglein* відповідно до кількості очей у героїнь, лікар *Всезнай* – *Doktor Allwissend* [Тимченко 2007, с. 121] тощо. Торкаючись питання перекладу власних назв у творах дитячої літератури, також необхідно зазначити деякі випадки конкретизації, узагальнення змісту чи повної заміни власної назви [Гера 2007].

Маючи певний читацький досвід дітям вже можуть бути знайомі найбільш розповсюджені імена, притаманні іншим народам, наприклад, *Джон*, *Ганс*, *Грета*, *Мері*, *Петро*, *Даніло*, але навряд україномовний читач сприйматиме *Гензель* та *Гретель* як пестливі форми від *Ганс* та *Грета*, аналогічною вважається ситуація з англomовним і німецькомовним читачем [Тимченко 2007, с. 120]. Цю особливість ономастики потрібно неодмінно враховувати при перекладі.

Під час відтворення художніх творів засобами іншої мови перекладачі можуть навмисно чи ні вдаватися до певної доместикації [Camara Aguilera] для того, щоб зробити твір більш зрозумілим або наблизити його до культури народу цільової мови. Частіше це також відбувається під час перекладу власних назв. Ступінь доместикації чи форенізації залежить від вікових особливостей цільової аудиторії та індивідуального рішення перекладача.

У дитячій літературі часто зустрічаються каламбури, які безперечно представляють неабияку складність при перекладі. «Каламбур – стилістичний прийом за основу якого правлять омоніми, пароніми, будь-які форми полісемантичності; часто вживається в комічному чи сатиричному контекстах» [Літературознавчий словник-довідник 2006, с. 286]. Судячи з визначення цього стилістичного прийому, при відтворенні каламбуру у ПТ дуже часто замало лише відтворити зміст каламбура оригіналу у новій мовній формі, перевираженню підлягає й сама форма оригіналу – фонетична й/або графічна. Більш того, нерідко доводиться навіть змінювати зміст каламбуру вихідного тексту на новий, якщо неможливо зберегти оригінальний, поскільки план вираження виявляється важливішим за план змісту [Влахов 1986].

У контексті вивчення перекладу дитячої літератури відомий науковець З.Шавіт зазначає, що суттєвим є не тільки процес відтворення текстів засобами іншої мови. На відміну від перекладу інших художніх творів надзвичайної важливості набуває перекодування чи перенесення дитячих творів з однієї системи до іншої, а саме – «з системи дорослих до системи дітей» [Shavit, p. 111].

З цього приводу українська дослідниця С.Вольштейн доводить, що однією з особливостей дитячої літератури є асиметрія, і вона визначає її як «порушення симетричних зв'язків між автором та читачем» [Вольштейн]. Таке явище має місце через невідповідність рівня знань автора, читача та, у випадку саме перекладу художнього твору, перекладача. Зрозуміло, що доросла освічена людина, автор і перекладач, має набагато більший за юного читача багаж знань, але все ж, відкриваючи для дітей нові обрії пізнання, писати та перекладати твори потрібно зрозумілою їм мовою, зберігаючи не тільки симетрію форми, але й симетрію змісту мовленнєвого повідомлення.

Для подолання асиметрії дитячої літератури відомий науковець М. Люпп пропонує залучення категорії «простоти» та застосування стратегій акомодатії [цит. по Вольштейн], за допомогою якої досягається порозуміння між автором та читачем. Г.Клінгберг серед засобів подолання асиметрії під час написання дитячих художніх творів пропонує спосіб «адаптації» та визначає його «врахуванням інтересів, знань, потреб, переживань очікуваного читача». Серед різновидів адаптації він виділяє «адаптація матеріалу», «адаптація форми», «адаптація стилю», «адаптація каналу передачі» [цит. по Вольштейн].

Х.-Х.Еверс пропонує інший термін для позначення способу досягнення симетрії між автором та читачем, а саме «акомодатію» [цит. по Вольштейн], яка також передбачає пристосування до знань і потреб реципієнта-дитини художнього твору. На синтаксичному рівні таке спрощення може проявлятися у

вигляді неускладнених коротких речень, на лексичному – обмеженням вживання іншомовних слів, професіоналізмів, жаргонізмів, термінів [Вольштейн].

Багато перекладознавців, зокрема Е. О'Салліван визнають необхідність дослідження ще одного питання – посилення асиметрії дитячої літератури під час перекладу. На її думку, через те, що твори для дітей не тільки пишуться, але й перекладаються дорослими, асиметрія дитячої літератури посилюється. Якщо раніше основною тенденцією при перекладі цього різновиду літератури було прагнення до більшої доместикації з метою повнішого розуміння дітьми прочитаного, зараз перекладачі намагаються зберегти колорит оригіналу та донести культурну своєрідність іншого народу засобами художнього слова [Вольштейн]. Одним із шляхів досягнення цього колориту постає використання транскрибування та транслітерації при відтворенні власних назв засобами іншої мови.

Така тенденція при перекладі безперечно розширює кругозір читачів та збагачує їх знаннями про світ, про культуру інших країн, але перекладач має дуже добре відчувати тонку грань між зрозумілою подачею нової інформації та перенасиченням тексту досі не відомими дітям назвами та іменами, реаліями, символами. При перекладі дитячих творів необхідно враховувати наміри автора, художню своєрідність твору та, обов'язково, фонові знання, рівень розуміння іншої культури цільовою аудиторією. Твори дитячої літератури повинні навчати, а не відлякувати, прищеплювати любов до читання та пізнання.

Неможливо не погодитися зі словами Р.Зорівчак «Читання для дітей – це не просто читання вголос, це своєрідний театр одного актора» [Зорівчак 2007, с. 6]. Автори та перекладачі дитячої літератури повинні пам'ятати про те, що сприйняття мови та культури починається не з самостійного читання дитини, адже перші книжки дитина чує з уст дорослих. Мається на увазі також і той факт, що написання та переклад творів для дітей повинен відбуватися з урахуванням ритміко-інтонаційної організації твору. До того ж, коли дитина сприймає на слух художній твір, усе повинно бути зрозумілим відразу, без повторного перечитування, пошуків коментарів і приміток автора чи перекладача.

Говорячи про дитячу літературу, неможливо залишити поза увагою таку її характерну рису як амбівалентність. Вивчаючи художню своєрідність та особливості перекладу творів для дітей, дослідниця З.Шавіт визначає, що деякі твори цього різновиду літератури належать до кола читання як дітей, так і дорослих [Shavit]. Безперечно, це створює неабиякі труднощі при перекладі. Який шлях обрати: пожертвувати гумором, зрозумілим будь-кому, заради алюзії чи сатири на буденні явища суспільного життя, яка буде актуальною тільки для дорослих читачів, чи відтворити вираз знайомою дітям мовою? Наприклад, варіант перекладу назви розділу «*A Caucus-Race and a Long Tale*» з твору Л.Керролла «Аліса в Країні Чудес» як «*партійні перегони*» (переклад

В.Наріжної) підкреслює політичну алюзію, а вираз «гасай-коло» (переклад В.Корнієнка) є характерним дитячому мовленню [Ребрій 2009, с. 197-198].

Беручи за основу погляди Е.О'Салліван, перекладати амбівалентні дитячі твори необхідно, вибираючи з двох можливих шляхів: розраховувати на різновікову читацьку аудиторію чи обмежити її колом дітей [Дзера 2007]. Але, згідно з дослідженням О.Дзери щодо питань перекладу поетичних уривків у творах дитячої літератури, Миколі Лукашу легко вдалося створити той варіант перекладу віршів з роману «Аліса в країні див», який задовольнить і юного читача, і досвідченого інтелектуала. У його варіанті перекладу збережена тонка іронія та безпосередність дитячого мовлення. «Перекладач (М.Лукаш – прим. автора) зберігає стилістичну когерентність та жанрову узгодженість тексту за допомогою влучних транспозицій, уведення цільових етномовних компонентів, що непрямо відображають українську мовну картину світу на лексико-, синтактико-, та фоностилістичному рівнях перекладу» [Дзера 2007, с. 2] – висновує О.Дзера.

Отже, кожний твір дитячої літератури з властивим йому художнім світом, який вже написаний чи буде написаний колись, ставитиме нові складні завдання перед перекладачами-практиками та відкриватиме нові обрії дослідження перед теоретиками перекладознавства.

Багато питань, пов'язаних з вибором відповідних тактик і стратегій перекладу творів для дітей, потребують ґрунтовного дослідження. Це виявляє необхідність подальшого вивчення поетики дитячої літератури та особливостей її відтворення засобами іншої мови на теренах науки про переклад.

Література

1. Белоглазова Е.В. Лингвистические аспекты адресованности англоязычной детской литературы : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.В. Белоглазова. – СПб, 2001. – 41 с.
2. Белоглазова Е.В. О вариативности проявления дискурсной гетерогенности [Електронний ресурс] / Е.В. Белоглазова. – Режим доступу : <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/332/image/332-015.pdf>.
3. Влахов С. Непереваемое в переводе : [монография] / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Высшая школа, 1986. – 416 с.
4. Вольштейн С. Асиметрія – основна лінгвістична характеристика сучасної дитячої літератури [Електронний ресурс] / Світлана Вольштейн. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Philologia/67381.doc.htm.
5. Гера О. Власні назви в українському перекладі книг про Гаррі Поттера Дж. К. Ролінг [Електронний ресурс] / Оксана Гера // Іноземна філологія. – 2007. – Вип. 119 (2). – С. 134-140. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/infil/2007_119_2/articles_2/Oksana%20Hera.pdf.
6. Гриценко З.А. Детская литература. Методика приобщения детей к чтению / Гриценко З.А. – М. : Академия, 2007. – 320 с.

7. Демурова Н.М. Льюис Кэрролл. Очерк жизни и творчества / Демурова Н.М. – М. : Наука, 1979. – 231 с.
8. Дзера О. Методи перекладу поетичних уривків із «Аліси в Країні Чудес»: орієнтація на цільового читача [Електронний ресурс] / Оксана Дзера // Іноземна філологія. – 2007. – Вип. 119 (2). – С. 111-118. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/infil/2007_119_1/articles_1/Oksana%20Dzera.pdf.
9. Зорівчак Р.П. Перекладна література для дітей як чинник формування особистості [Електронний ресурс] / Р.П. Зорівчак // Іноземна філологія. – 2007. – Вип. 119 (2). – С. 3-9. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/infil/2007_119_2/articles_2/Roksolana%20Zorivchak.pdf.
10. Кизилова В.В. Дитяча література: Стан. Проблеми. Перспективи [Електронний ресурс] / В. В. Кизилова // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2009. – Вип. XX. – С. 237-242. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apsf_lil/2009_20/Kizilova.pdf.
11. Кіліченко Н.Л. Українська дитяча література / Кіліченко Н.Л. – К. : Вища школа, 1988. – 264 с.
12. Літературознавчий словник-довідник [уклад. Гром'як Р.Т. та ін]. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.
13. Папуша О. Теоретичний дискурс дитячої літератури: у пошуках об'єкта [Електронний ресурс] / Ольга Папуша. – Режим доступу : <http://www.anthropos.org.ua/jspui/bitstream/123456789/520/1/papusha.pdf>.
14. Пропп В. Исторические корни Волшебной Сказки [Електронний ресурс] / Владимир Пропп. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Propp_2/index.php.
15. Ребрій О.В. Пригоди Аліси в Україні, або про спроможність сучасних перекладів [Електронний ресурс] / О.В. Ребрій // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – 2009. – № 3. – С. 190-205. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Lingv/2009_3/Rebriy%20190-205.pdf.
16. Славова М. Волшебное зеркало детства. Статьи о детской литературе / Маргарита Славова. – К. : ІПЦ “Київський університет”, 2002. — 92 с.
17. Славова М. Попелюшка літератури. Теоретичні аспекти літератури для дітей / Маргарита Славова. – К. : ІПЦ “Київський університет”, 2002. — 81 с.
18. Стаднійчук Р. Дитяча література: від реалії до ідеалу / Р. Стаднійчук // Слово і час. – 1994. – №9-10. – С. 41-44.
19. Тимченко Є. Особливості перекладу власних назв у казках [Електронний ресурс] / Євгенія Тимченко // Іноземна філологія. – 2007. – Вип. 119. – С. 119-124. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/infil/2007_119_1/articles_1/Yevheniya%20Tymchenko.pdf.

20. *Camara Aguilera E.* The Translation of Proper Names in Children's Literature [Электронный ресурс] / Elvira Camara Aguilera. – Режим доступа : <http://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/4666.pdf> .
21. *Fornalszyk A.* Anthroponym Translation in Children's Literature – Early 20-th and 21-st Centuries [Электронный ресурс] / A. Fornalszyk. – Режим доступа : http://www.leidykla.eu/fileadmin/Kalbotyra_3/57_3_/93-101.pdf .
22. *Shavit Z.* Poetics of Children's Literature [Электронный ресурс] / Zohar Shavit. – Режим доступа : <http://www.tau.ac.il/~zshavit/pocl/five.html>.
23. *Tabbert R.* Approaches to the Translation of Children's Literature [Электронный ресурс] / R. Tabbert. – Режим доступа : <http://linguists.narod.ru/articles.html> .